

HET GAAT OM DEN MENS

door Dr. D. H. Prins.

Bezinning
jrg. 1, 1946-47,
blz. 16-27.

De oorlog is voorbij, de benauwenis is geweken, maar hoe heel anders hadden wij ons het weer vrij zijn voorgesteld dan het nu blijkt te zijn: om ons een ontredderde wereld en talloze mensen, voor wie leven slechts lijden betekent, in ons onzekerheid, zo niet wanhoop of doffe berusting, achter ons een verleden, dat nu onwaarschijnlijk mooi lijkt en voor ons een duister dreigende toekomst. Wel zijn wij in een benarde toestand geraakt. Terug kunnen wij niet. Twee oorlogen en een tussenspel, dat wij smadelijk verloren, scheiden toen van nu. Onomkeerbaar is het proces, dat de wereld zo grondig veranderd heeft. Bovendien, ook wij zijn niet dezelfde gebleven, integendeel. Wij moeten dus wel verder, maar hoe en waarheen? Voor een bruikbaar antwoord op deze vraag is het nodig ons voor alles rekenschap te geven van de ommekeer in onszelf. Daar was een tijd, waarin wij zonder een spoor van twijfel geloofden in de vooruitgang. Met reden. Wetenschap en techniek hadden in een korte tijd een grote vlucht genomen, het algemene beschavingspeil steeg zienderogen, het gevoel medeverantwoordelijk te zijn voor het welzijn van allen groeide van jaar tot jaar, sociale wan-toestanden werden niet langer meer als een onontkoombaar noodlot of als een door God ingestelde wereldorde beschouwd, de drang tot verbetering was ontwaakt en nieuwe technische vondsten maakten het mogelijk het vroeger onbereikbaar geachte te verwezenlijken. In die gulden tijd gingen wij jonge mensen het leven in vervuld van verstrekkende idealen en bezielde door het vaste geloof in ons vermogen die tot werkelijkheid te maken.

Zò natuurlijk als het ons toen voorkwam onze levenstaak te zien in het versnellen van en het leiding geven aan deze ontwikkelingsgang, zo problematisch is ons nu de voortgang der dingen geworden. „De vooruitgang einer beschaving is geen wetmatigheid niet eens een waarschijnlijkheid, slechts een mogelijkheid,” aldus vertolkt Romein in „De crisis onzer beschaving in historisch perspectief” (De Nieuwe Stem, I, 58) treffend juist de gewijzigde opvatting.

Dit inzicht dwingt tot bezinning. Zolang wij onvoorwaardelijk in de vooruitgang konden geloven, was onze aandacht geheel buitenwaarts gericht. De wereld zagen wij, de wereld, zoals die was en zoals die worden moest, ons zelf zagen wij ternauwernood. Maar sinds wij weten, dat de gebeurtenissen ook een geheel andere loop kunnen nemen, sinds wij verpletterend duidelijk onze onmacht daartegenover ervaren hebben, sinds wij, bovendien, zijn gaan vermoeden, dat wij medeschuldig zijn aan het ontketenen van de krachten, die zich tegen ons keren, zijn wij, door die nood gedwongen, op onszelf teruggeworpen en gaan wij weer vragen, wie wij zijn en wat wij dan

eigenlijk wel vermogen. Het zijn deze vragen, die wij hier zullen trachten te beantwoorden.

Er zijn tekenen te over, dat deze ommekeer in de blikrichting zich niet slechts in enkelingen, maar reeds in velen voltrekt.

Het is geen toeval, dat in de laatste tijd het wijsgerig denken de mens meer en meer in het middelpunt van de aandacht plaatste. Bijzonder duidelijk blijkt dit b.v. uit beschouwingen als die, welke Bastide geeft in zijn boek „De la condition humaine” dat, kort voor de oorlog verschenen, hier nog niet de bekendheid verworven heeft, die het ongetwijfeld verdient. ¹⁾ Het terrein winnen van een personalistische stroming in de filosofie spreekt een taal, die in dit opzicht even duidelijk is. Voorts vonden reeds de laatste jaren voor de oorlog verschillende werken, die de cultuur-verwoestende en de cultuur-vernieuwende krachten in den mens tot voorwerp van bespiegeling maakten, een ruime lezerskring.

Het is geen toeval, dat onmiddellijk na de oorlog alle wegen de kreet gehoord werd om klaarheid in zake de objectieve d.w.z. bovenpersoonlijke normen, welke richtsnoer van ieder menselijk handelen behoren te zijn. Men denke aan de wens, dat de kerken hun verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in de wereld der mensen zouden aanvaarden en ernst zouden maken met de ethische eisen, welke het evangelie stelt; aan het verlangen „om de onkerkelijke massa te verheffen tot het peil van een geestelijk doordachte en zedelijk verantwoorde levensbeschouwing”, waarover het eerste nummer van het Mededelingenblad van het Verbond van Humanisten sprak; aan de groeiende behoefte om leerstellige verschillen tussen goedwillende mensen van uiteenlopende levensovertuiging op de achtergrond te schuiven en de nadruk te leggen op het hun gemeenschappelijke: de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid en de erkenning van zekere algemene zedelijke beginselen.

Het is geen toeval, dat de roep om persoonlijkheden van waarlijk groot formaat al luider en luider weerklinkt. Het besef br ekt baan, dat technische organisatorische prestaties, hoel belangrijk ook, niet het enig nodige zijn, mensen behoeven wij, betrouwbare, recht-schapen, objectieve mensen, die er van afzien hun eigen belang na te jagen en uitsluitend de gemeenschap dienen. Zulke mensen zijn slechts te vinden onder hen, die in zichzelf wel gevestigd zijn, die vaste grond onder de voeten hebben, wier persoonlijk leven op een of andere wijze aan het bovenpersoonlijke verbonden is. Het roepen om mensen van karakter is mede een uiting van het rijpende inzicht, dat het opbouwen van een toekomst, waarin de ergste misdaden tegen den mens niet meer mogelijk zullen zijn,

---

¹⁾ In een der volgende afleveringen hopen wij dit boek nader tot onze lezers te brengen.

eisen stelt aan degenen, die voorgaan, die in groter of kleiner verband leiding geven.

Wie met open ogen en toegerust met voldoende werkelijkheidszin in het leven staat, zal het onmiddellijk toegeven: het gaat nu en straks allereerst om den mens om wat hij is en pas in de tweede plaats om wat hij kan.

De houding van de kerken in de bezettingstijd en daarna heeft velen, die door opvoeding en traditie aan de Christelijke godsdienst gebonden waren er toe gebracht zich opnieuw te verdiepen in het oude geloof en zij varen er wel bij. Daar zijn echter ook nog anderen, die sinds lang elk kerkelijk gezag verwerpen, voor wie de woorden, die van de kansel gesproken worden geen vertrouwde en dus geen vertrouwenwekkende klanken meer bevatten. Hun leven is langs andere paden gegaan en hun gedachtensfeer vertoont zo weinig punten van overeenstemming met welke van de vele vormen van het Christendom ook, dat zij zelfs in een tijd van grote geestelijke nood niet geholpen zijn met teruggewezen te worden naar een kerk, die ver buiten hun levenskring is komen te staan. Immers, het is hun volstrekt onmogelijk geestelijke waarden als zodanig te erkennen op gezag van buiten af, hoe eerbiedwaardig dit ook zijn moge. Zij kunnen slechts dat geestelijk bezit op prijs stellen, hetwelk zij zich zelf verworven hebben. Alleen zelfbezinging kan hun de innerlijke zekerheid geven, waaraan ook zij behoefte hebben.

Maar helaas veel van degenen, die op deze wijze geholpen moeten worden, juister, die op deze wijze zichzelf zullen moeten helpen, neigen tot twijfel. Er zijn al zoveel oplossingen voor de moeilijkheden des levens aanbevolen, die op niets bleken uit te lopen, dat het zwaar valt waarde te hechten aan welke poging van deze aard ook. En, heeft de ervaring hun niet geleerd, dat in de strijd om de waarheid de twijfel een machtig wapen is?

Dat zij voorzichtig zijn, de mens is meester in de kunst van zelfmisleiding! Er is n.l. tweeërlei twijfel, één, die het juiste denken inleidt door het te behoeden voor ontsporingen en een, die den mens van denken terughoudt, omdat het geloof in de mogelijkheid van welslagen ontbreekt. De twijfel, die ons terug zou houden van zelfbezinging, onder het motto: dit helpt toch niet, is van de laatste soort. Het is de dodende twijfel, die elke poging om tot inzicht te komen krachteloos maakt. Dit soort twijfel behoort te worden uitgeroeid met wortel en tak, dan kan men bij het zoeken naar 's levens zekerheden de opbouwende twijfel vrijelijk haar arbeid laten verrichten.

Beschouwingen als deze, welke bedoelen aan te sporen tot eigen geestelijke werkzaamheid, behoren aan duidelijkheid niets te wenen over te laten. De sleutelwoorden er in moeten een scherp

omlijnde betekenis bezitten. Derhalve moet allereerst komen vast te staan, wat bij het woord bezinning moet worden gedacht. Het is verwant met overdenking, het zal hier gebezigd worden voor een bepaald soort overdenking. Bezinning is overdenking gepaard aan doorleving van het overdachte, zodat niet het verstand alleen, maar de gehele mens in beweging komt. Een voorbeeld ter verduidelijking:

Ik bezin mij op de deugd der soberheid en begin dus een gesprek met mijzelf, daarbij uitgaand van mijn eigen gedragsgewoonten. Welke van deze ben ik geneigd met het adjectief sober aan te duiden? Waarom? Wat waardeert ik daarin? Welke drijfveren bewegen mij, als ik zo handel, en wat is de achtergrond van mijn waarderungen? Zijn deze gewoonten mij in mijn jeugd bijgebracht of heb ik ze later mijzelf verworven en als dit laatste het geval is lag deze wijziging in mijn gedrag in het verlengde van wat jeugdinvloeden in mij tot stand brachten of is zij veeleer een reactie daarop? Leven de motieven, die mij destijds dreven, nog in mij en als zij dat niet meer doen, kan ik ze dan opnieuw beleven, m.a.w. zijn ze gestorven door verwaarlozing of ben ik aan de toestand, waarin zij opkwamen, ontgroeid, zodat die soberheid mij een sleur is geworden?

De rij der mogelijke vragen is nog niet ten einde, tóch ze is lang genoeg om te laten zien, hoe zulk een gesprek verlopen kan. Alleen, niet wát men vraagt, is van belang, maar wat men in dit vragen en antwoorden belèeft. Het gaat er immers niet om de psychologisch gerichte weetgierigheid te bevredigen, ik wil niet over mijn eigen ziel gebogen staan als over een vreemd voorwerp, dat mijn dorst naar kennis gewekt heeft en dat ik dus zo nauwkeurig mogelijk wil waarnemen en ontleden, ik wil een antwoord in belevingen. Ik wil mij mijn betrekkingen tot de deugd der soberheid bewust maken en bovenal mijn waardering wil ik doorgronden. Het doel van deze onderneming is immers tot de zin en de waarde van „een sober mens zijn” door te dringen. Dit gelukt mij slechts door zulke inkeer tot mijn eigen innerlijk, door rechtstreekse doorleving van alles wat daar betrekking op heeft, niet door zelfwaarneming en enkel verstandelijk verwerken van het gevondene. Zoals ik door zintuigelijke waarneming tot de wereld der stoffelijke dingen inga, zo opent bezinning mij de poort, die toegang geeft tot de wereld der waarden.

In de zelfbezinning nu gaat het om den mens, om het wezenlijke in hem, ook om de betrekking, waarin hij staat tot de anderen, tot zijn omgeving, eigenlijk dus om de zin van zijn leven en van de wereld, waarin hij leeft.

Waar moet ik beginnen? Waar anders dan in mijzelf? Van wat er zich in de wereld afspeelt weet ik maar weinig uit eigen ervaring,

naar wat in mijn medemensen omgaat kan ik slechts raden, maar als ik zou kunnen leren in mijzelf te zien, dan zou ik mij een inzicht verwerven, aan welker waarde niet getwijfeld kan worden. Al wat in mij leeft is mij onmiddellijk gegeven, al wat van buiten komt ken ik slechts middellijk. Zeker ook op deze ontdekkingstocht kan ik dwalen, maar de positieve twijfel, die, welke de zuiverheid der doorleving en de juistheid van het begrip toetst zal mij begeleiden en voor ontsporingen behoeden.

In mijzelf dan vind ik mijn begeerten, mijn verlangens, mijn gevoelens en mijn stemmingen, mijn gedachten en mijn oordeelvellingen. Een gedeelte daarvan komt tot uiting in mijn daden of minder duidelijk, maar toch nog duidelijk genoeg, in onwillekeurige reacties: in mijn houding, mijn gebaren, enz. Het wordt aldus waarneembaar voor anderen. Maar een groot deel blijft voor mijzelf alleen, doordat geen uiterlijk teken het verraad. En nu ligt het voor de hand ten aanzien van heel deze inhoud van mijn zieleven te vragen: ben ik dit? of ben ik meer en anders dan dit? Ga ik na hoe ik in de practijk van mijn leven mij tot mijn begeerten, gevoelens, gedachten enz. verhoud, dan ben ik nu eens geneigd de eerste vraag bevestigend te beantwoorden, dan weer heb ik over tot het tegendeel.

Immers hoe vaak gebeurt het mij niet, dat een of andere begeerte zo volledig beslag legt op mij, dat nagenoeg alles wat ik denk en doe gericht is op haar bevrediging. Komt mij iets in de weg, waarden mijn streven op niets dreigt uit te lopen, dan verzet ik mij zo hevig, dat het lijkt alsof mijn bestaand zelf op het spel staat. Laat het zich op een gegeven oogenblik aanzien dat de zo vurig gekoesterde wens nimmer in vervulling zal kunnen gaan, dan ontzinkt mij de grond onder de voeten. Een leegte valt er in mij, als een levend dode ga ik mijn weg, doe nog slechts mechanisch wat ik moet doen. Het valt niet te ontkennen, onder zulke omstandigheden gedraag ik mij geheel, alsof ik deze begeerte ben.

Maar dan ineens vallen de schellen mij van de ogen, de betovering wordt verbroken, ik zie terug op de afgelegde weg en weet het nu: met de inwilliging van deze wensen was geen levensbelang gemoeid, integendeel, dat wat ik nu als slavernij ervaar, dit onderworpen zijn aan de waan mijner begeerten, sneed mij af van het ware leven. Het is mij alsof ik uit een boze droom ben ontwaakt, alsof ik tot mij zelf terugkeer. Tot welk zelf?

Juist zo kan het gaan met mijn gedachtenleven. Een complex van gedachten nauw verbonden aan een of andere kwellende emotie vervult mij helemaal. De herinnering aan een uiterst onaangename woordenwisseling wil mij niet loslaten en ik beleef die als het ware telkens weer opnieuw. Vruchteloos vraag ik mij af, wat ik had moeten doen om dit te voorkomen, waar ik in de loop van dit gesprek ontspoord ben, wat de ander jegens mij misdreef en wat hem daar-

toe bewoog. De emoties, waarmee al deze herinneringen geladen zijn, maken mij het werkelijk rustig nadenken, dat verheldering zou kunnen brengen, vrijwel onmogelijk. De maalstroom van steeds weer dezelfde gedachten laat zich niet stremmen. Klaarblijkelijk heb ik mij geheel vereenzelvigd met dit complex: ik gedraag mij alsof ik deze gedachten ben. Eerst als ik, hetzij uit eigen kracht, hetzij door een gelukkige interventie van buitenaf, er in slaag de innerlijke rust te herstellen wordt die vereenzelving opgeheven, sta ik weer vrij tegenover dit stuk van mijn innerlijk leven. Ik heb weer gedachten, niet langer hebben de gedachten mij. Wederom heb ik mijzelf hervonden. Welk zelf?

Om deze cardinale vraag te beantwoorden zoek ik verder naar andere ervaringen, die dit gevoel van innerlijke zelfstandigheid tegenover de inhoud van mijn bewustzijn bevestigen. Het blijkt niet zo bijzonder moeilijk die op te sporen. Ik behoef daartoe slechts na te gaan wat er zich in mij afspeelt, als ik rustig en met volle aandacht over een bepaalde zaak nadenk.

Ik zit aan mijn schrijftafel en ben bezig mijn gedachten te ordenen, die ik straks vorm denk te geven in een betoog. Ik stel de gedachtingang vast: eerst de gegevens van het vraagstuk, dat mij bezig houdt, dan de overige uitgangspunten van mijn overwegingen, vervolgens de eerste conclusies, de daaruit ontwikkelde nieuwe denkbeelden enz. Ik bezin mij op deze werkzaamheid; ik zie als het ware deze gedachtenreeksen voor mij, leg verbanden, overzie het geheel, keur de woorden, die ik nodig heb om aan deze denkbeelden de beste uitdrukking te geven, merk gebreken aan het ontwerp-betoog op, vervang een onduidelijke of dubbelzinnige uitdrukking door een andere enz. Ik ben bezig met materiaal, dat ik bewerk en dit doende ervaar ik mijzelf als het scheppende middelpunt in dit bedrijf.

Wanneer ik nu, na mij op deze wijze bezonnen te hebben op het wezenlijke in dergelijke geestelijke arbeid, neerschrijf: ik ben niet mijn gedachten maar ik ben eigenlijk de denker van die gedachten, dan sta ik aan het begin van een antwoord op de vraag: welk zelf? En dit antwoord is niet een conclusie van een betoog, waarvan de juistheid vastgesteld of betwist kan worden, het is slechts een poging om zo duidelijk mogelijk mede te delen, wat ik in zulke scheppende arbeid beleef, en tevens hoe ik die beleving waardeer, want door te zeggen: ik ben „eigenlijk” de denker van mijn gedachten, leg ik een waarde-verschil vast tussen wat ik ben en wat ik, oppervlakkig gezien, lijk te zijn, tussen het wezen en de schijn.

Tracht ik nu dit pas ontdekte zelf nader te bepalen dan mislukt die poging geheel en al. Geen wonder: al wat ik probeer te bepalen moet ik eerst tot voorwerp van mijn denken maken. Zulk een voorwerp staat echter steeds aan de kant van het gedachte van al datgene wat ik zo juist bevond niet mij zelf te zijn. Door het denkend te

omlijnen kan ik dit scheppend middelpunt, dat ik zelf ben, niet benaderen. Maar indien ik dan, gewoon het onbepaalbare als een hersenschijn te beschouwen, het als een waan van mij zetten wil, mislukt ook dit. Al weer geen wonder, want in elke waarlijk creatieve geesteswerkzaamheid ervaar ik het als het meest eigene, het eerst werkelijke in mijzelf.

Ik tracht mij nog duidelijker voor ogen te stellen, wat deze beleving betekent. Iets bovenpersoonlijks steekt er in. Immers in het ordenen van mijn gedachten op de wijze hierboven geschetst weet ik mij onderworpen aan de plicht tot de waarheid. Niet naar eigen wans en willekeur, als gold het een spel, dat ik zelf heb uitgekozen, rangschik ik mijn gedachten, niet elk verband, dat tussen hen gelegd zou kunnen worden, aanvaard ik. Er geldt hier een juist en onjuist, dat door ieder ander mens, die aan een dergelijke taak werkt, wordt erkend. Normen boven elke persoonlijke voorliefde verheven, die niets willekeurig in zich dragen, richten ons allen. Zo is de vrijheid ten opzichte van het bewerkte materiaal, welke ik in scheppende intellectuele arbeid ervaar tegelijk gebondenheid aan bovenpersoonlijke normen. Misschien mag ik het ook anders zeggen: in deze vrijheid ervaar ik te wortelen in het bovenpersoonlijke.

En wat voor het scheppende denken geldt, het geldt evenzeer voor de scheppende daad. In de bewust gerichte zedelijke daad ervaar ik mijzelf als de dader, vrij ten opzichte van de stof, die ik bewerk, gebonden aan de bovenpersoonlijke zedelijke normen, welke mij zeggen aldus te handelen en niet anders.

In haar verzenbundel „Tussen tijd en eeuwigheid” heeft Henriette Roland Holst—van der Schalk deze verhouding tussen dit schepende centrum van de menselijke werkdadigheid en zijn vrije daad op treffende wijze onder woorden gebracht.

Daden zijn golven, die opkome' en even
staan, dan terugzinke' in het leven,
maar gij zijt hij, die achter daden lééft.
Gij zijt de grond, waarin ruste' al uw daden:
de zee, waaruit hun golfslag komt gerezen:
het knooppunt, waar hun veelkleurige draden
in saamkomen. Zij zijn om u een wade,
zich plooiend naar de grondvorm van uw wezen.

Wanneer de zelfbezinning uitsluitend over deze en dergelijke ervaringen de beschikking had, dan zou slechts persoonlijke voorliefde beslissen kunnen bij de keus tussen de zo juist gegeven formuleringen van haar resultaten, ja wellicht neigde een poging tot objectiviteit meer tot de eerste: het gebonden zijn aan bovenpersoonlijke normen en wendde zij zich af van de tweede: het wortelen van den

mens in het bovenpersoonlijke, omdat deze uitspraak enige hypothesen van metaphysische aard extra nodig maakt. Er zijn echter andere ervaringen, zeldzaam weliswaar, maar voor de zelfbezinning bijzonder belangrijk. Zij zijn van religieuze aard en worden dikwijls als te subjectief buiten beschouwing gelaten. Nu klinkt inderdaad in vrijwel iedere getuigenis van een religieuze ervaring een sierk persoonlijk geluid door. Dit is deels te verklaren uit de omstandigheid, dat een religieuze ervaring de persoonlijkheid hevig in beweging brengt, deels daaruit, dat bijna ieder over zijn belevingen spreekt in de taal van zijn eigen godsdienst en daardoor voor nagenoeg ieder ander onverstaanbaar wordt. Ten slotte is bekeringsijver er vaak op uit zulk een getuigenis te vervormen tot een pleidooi voor bepaalde dogma's, zodat men nauwelijks enige objectiviteit verwachten kan. Toch zijn er een aantal van zulke getuigenissen, welke onmiskenbare tekenen van objectiviteit vertonen, doordat zij, ver boven alle leerstellige verschillen uit, een eenstemmigheid doen horen, die des te meer verbaast, naarmate men zich realiseert, hoe zeer de godsdienstige voorstellingen, uiteenlopen in de verschillende milieu's waaruit zij afkomstig zijn. Het betreft hier de getuigenissen der z.g. mystieke ervaring. Christelijke, Joodse, Mohammedaanse, Hindoeëse, Boeddhistische of Chinese mystici, zij spreken allen een en de zelfde taal. Het is dan ook geen toeval, dat velen van hen in de geloofskring, waaruit zij voortkwamen, als ketteren werden beschouwd. Het is hen immers niet om de zegepraal van een geheel van godsdienstige voorstellingen te doen, zij spreken slechts, omdat zij niet zwijgen kunnen over de meeslepende belevingen, die hen geheel vervulden. Blijkbaar getuigen zij van een zelfde ervaring. Als zij onder woorden brengen, wat zij beleefden, schieten de dogmatische voorstellingen van hun omgeving te kort, grijpen zij naar beelden, dikwijls naar de zelfde. Zo kan men bij Jan Luiken en bij Lao Tse, terwijl rechtstreekse beïnvloeding van de eerste door de laatste toch wel uitgesloten moet worden geacht, de zelfde beeldspraak aantreffen. Zo kon de Protestantse theoloog Rudolf Otto, schrijver van *Das Heilige* in een korte verhandeling over Westerse en Oosterse Mystiek constateren, dat het niet veel moeite zou kosten om fragmenten van Eckehart en van Shankaracharya bijeen te brengen, zodat de eerste geleken op een vertaling van de laatste, terwijl het wederom ondenkbaar is, dat de Middeleeuwse Christen ook maar iets zou hebben ontleend aan den Hindoe, die zoveel eeuwen vroeger leefde.

Alvorens dit merkwaardige feit de plaats te geven, die het in dit artikel toekomt, moet 't begrip mystiek nauwkeurig bepaald worden, het wordt te dikwijls gebruikt met een ongunstige bijbetekenis dan dat zulk een bepaling achterwege gelaten kan worden. „Een schrijver geldt als mystiek,“ aldus August Vermeylen in zijn voortreffelijke

verhandeling over Ruusbroek, „zodra hij onze verbeelding, of onze zenuwen door de gewaarwording van het geheimzinnige prikkelt of zijn sensualisme met brokjes godsdienst kruidt.” In de oren van anderen betekent mystiek zo ongeveer hetzelfde als vaag of verward. Laat ik derhalve beginnen met een bepaling, die zich onder uitdrukkelijke terzijdestelling van al deze nevenbetekenissen, richt op het enige, waar het in dit verband op aankomt.

Wanneer in iemand, door welke oorzaak ook, een bewustzijntoestand intreedt, waarin het hem is, alsof hij aan de natuurlijke beperkingen van zijn persoonlijkheid ontstijgt, zich één gevoelt met God, met het Al-leven, met het Geheel — hoe onbelangrijk is de keus van het woord hier — dan zou ik willen spreken van mystieke ervaring.

Hoe kan men echte van veronderstelde mystieke ervaringen onderscheiden? Hoe kan men uitmaken of echte ervaringen van deze soort werkelijk voorkomen? Een volstrekt afdoend antwoord op deze vragen zal voorlopig nog wel achterwege moeten blijven. Toch, de hier reeds gesignaleerde overeenstemmingen op een gebied, waar men die zeker niet van te voren verwachten zou, maken de onderstelling, dat het begrip mystieke ervaring geen hersenschim is, in hoge mate waarschijnlijk.

Bovendien, daar is nog een andere toets. De mens, die zijn eenheid met het Goddelijk Leven werkelijk ervaren heeft, kan niet dezelfde blijven, die hij voor dien was. Zijn gedrag zal als vanzelf, volkomen ongedwongen dus; getuigen van zijn veranderde levenshouding, hij werkt voor het welzijn van het geheel, zijn persoonlijke belangen zullen zichtbaar op de achtergrond geraken, ook al zal hij zijn tol moeten betalen aan de wet van de traagheid, welke het zieleleven evenzeer beheerst als de dode stof. Het is goed hier nog eens de woorden te herhalen, die James enige decennia geleden schreef in „The varieties of religious experience”: „Mystical states of a well-probounced and emphatic sort are usually authoritative over those who have them. They have been there and they know. It is vain for rationalism to grumble about this. If the mystical truth that comes to a man proves to be a force that he can live by, what mandate have we of the majority to order him to live in another way?..... Our own more „rational” beliefs are based on evidence exactly similar in nature to that which the mystics quote for theirs. Our senses namely have assured us of certain states of facts but mystical experience are direct perceptions of facts for those who have them as any sensations ever were for us.” Inderdaad, als aan de getuigenis in (universele) woorden die in daden wordt toegevoegd, dan moet men zich wel overhellen tot de mening, dat de mystieke belevingen met dezelfde recht echt genoemd worden als de ons allen vertrouwde ervaringen.

De mysticus nu is de mens, die deze mystieke ervaring opzettelijk en met volharding zoekt. In het vaste vertrouwen, dat het bereiken van dit doel betekent het ontdekken van zijn ware wezen, zoekt hij deze door zelfinkeer. Innerlijke stilte, het uithannen van al wat zijn brein te vullen en zijn gemoed te bewegen pieegt, het zich innerlijk verheffen boven al wat bindt aan persoonlijke belangen, aan eigen voorkeur en dan luisteren, aandachtig afwachting luisteren naar wat slechts gehoord worden kan als alle andere geluiden zijn weggestorven, dat is de weg, die iedere mysticus wijst, wanneer hij later spreekt van wat zijn hart geheel vervult, van wat hij ondervonden heeft.

„Soll Gott in vollendeter Weise in deinem Herzen schreiben, so muss alles was Dieses und Jenes heiszt aus deinem Herzen fort“ en „Leer sein alles Erschaffenen heiszt Gottes voll sein“, aldus Eckehart, terwijl Ruusbroek hetzelfde zo zegt: „In het ledig zijn van onze geest ontvangen wij de onbegrijpelijke klaarheid, die ons bevangt en doortrekt, gelijkewijs dat de lucht doortrokken wordt door de klaarheid van de zonne.“

Over het hoogtepunt van zijn innerlijke belevingen vermag de mysticus slechts stamelend en in beelden, waarvan hij weet hoe gebrekkig ze zijn, te getuigen. Hier ligt voor hem het hoogste goed, dat wat zijn leven een voor dien noch gekende noch vermoede waarde en zekerheid geeft. „Wij vinden duidelijk, dat de schoot des Vaders is onze eigen grond en oorsprong, waar wij ons leven en ons wezen in beginnen..... en dit is het edelste waar men toe komen kan in dit leven, want in dit schouwen blijft de mens het allerbest meester over zichzelf en vrij en kan hij toenemen in hoogheid van leven,..... en in deze grondeloze draaikolk der simpelheid worden alle dingen omvangen in genietende zaligheid.“ (Ruusbroek). Maar, dit ter correctie van een veelvuldig uitgesproken misvatting, de ware mysticus ontvlucht de wereld niet, blijft niet zelfmiddelpuntig en dus zelfzuchtig verwijlen bij wat hij in zich zelf vond. Hij keert terug tot het bezige leven toegerust met wat hij won. Zijn levenshouding is tot in de grond veranderd. Van zelf richt hij voortaan zich in zijn doen en laten op het geheel, waar hij zich immers een mee weet.

Zelfs onder degenen, die geneigd zijn toe te geven, dat de mystieke ervaring objectieve betekenis heeft, zijn er, die twifelen aan de waarde van de mystiek voor den gewonen mens. Het is immers een zo uitzonderlijk verschijnsel, dat het hoogstens van belang zou kunnen zijn voor degenen, die een studie maken van de verschillende vormen van religieus leven. In de onderhavige gedachtengang past echter veeleer het tegenovergestelde van deze stelling. Ik laat nog even August Vermeylen aan het woord: „Het mensdom als geheel is bezielde door een ideaal, of liever is bewerkt door een ferment, door 'n droom, die zijn diepste leven zelf is, die het voor zich uit projecteert, een droom die het verwezenlijkt naarmate het die doorleeft, de

grote menselijke droom, die heel onze waardigheid uitmaakt, waar wij alien min of meer deel aan hebben, wanneer wij naar het betere streven."..... „De mysticus, die zich in de Godsidee zo belichaamt dat hij die voelt als de volstrekte werkelijkheid, die hem opslorpt, de mysticus behoort niet tot een andere soort; wij hebben allen iets in ons van zijn verzuchtingen en van zijn heimwee, want dat ligt in onze natuur, die begrensd is, die slechts in het betrekkelijke werken kan en toch in zich het voorgevoel draagt van eindeloze mogelijkheid, de zin van het oneindige." Hier is juist datgene gezegd, waar het op aan komt. Wat den mysticus beweegt, werkt, zij het ook veel minder sterk en geheel of gedeeltelijk onderbewust, in ieder van ons. Wat hij bereikt heeft, kan het deel worden van ieder mens, die naar innerlijke zekerheid streeft langs de weg der zelfbezinning. Natuurlijk niet in dezelfde mate, er zijn graden van mystieke bewustwording. Wie Eckehart, Tauler, Böhme, Ruusbroek enz. kent, weet hoezeer zij de nadruk leggen op het volstrekte van hun belevingen. Zij spreken van eenwording met God zelve, van opgaan in het Al. Zo gelijkt het doel van den mysticus voor den gewonen mens onbereikbaar. Maar geenszins onbereikbaar is die gedeeltelijke verwezenlijking van de innerlijke eenheid, welke ieder zoekend mens, door tot zich zelf in te keren, benadert. Daar ligt een mogelijkheid voor zeer velen, inzonderheid voor hen, die weten geen werkelijke zekerheid te kunnen vinden dan in zich zelf.

De talrijke gruwelijke ervaringen van de laatste jaren hebben veler levenshouding grondig veranderd. De stoffelijke ellende, de geestelijke en zedelijke verwildering zijn in de korte tijd na de wapenstilstand nog nauwelijks teruggedrongen. Steeds sterker voelen al degenen, die zich niet gewennen kunnen aan deze chaos, dat de hoogste levenswaarden op het spel staan, dat zij dus allereerst in zich zelf de vastheid vinden moeten, die buiten hen niet te vinden is. Voor hen ligt de bevrijding in het op een of andere wijze hervinden van het bovenpersoonlijke, dat het meest wezenlijke is ook van hun eigen persoonlijkheid. Talrijk zijn, gelukkig, nog hun mogelijkheden. Voorzover zij de stilte nog waarderen kunnen als een positief goed, zal het hun niet zwaar vallen de koninklijke weg der gezette zelfinkeer te bewandelen. Voor wie deze mogelijkheid een geheel vreemde is, zijn er andere. Immers in zijn liefde voor de natuur, in zijn opgaan in de kunst, in zijn medeleven met zijn evenmens kunnen van die extatische hoogtepunten voorkomen, waarin hij buiten zichzelf treedt, waarin hij zijn kleine persoonlijke oelangen, zijn eigen voorliefden en vooroordelen, op een afstand ziet, juist zoals hij de beperkingen en tekortkomingen van een ander pleegt te zien. Het is in deze ogenblikken, dat hij het bovenpersoonlijke benaderen kan. Zij geven hem het gevoel het echte leven ontdekt te hebben. Zij geven hem de kracht tot „arbeiden en

niet vertwijfelen" tot rustig voortgaan in een wereld, die hem dagelijks doet gevoelen hoe hopeloos zwaar de strijd om gerechtigheid en barmhartigheid is. Hij mag telkens weer met schaamte bemerken hoe wankel ook zijn schreden op de levensweg nog zijn, het innerlijk licht is in hem ontstoken en kan niet meer worden uitgedoofd. En met gelijkgezinden, mensen in wie eenzelfde wil tot het goede, het ware en het schone woont, zal hij werken voor het welzijn van allen. Hij gelooft in de macht van de geest, wijl hij er-voer, dat die van groter waarde was dan al het andere. Hij weet, dat op de duur de geest de weerbarstige stof vormt en beheerst. Geweld, onrecht en zonde kunnen tijdelijk de overhand hebben. Ten slotte gaan zij ten onder aan hun eigen onwaarachtigheid.

Het is deze innerlijke houding, die het bezit moet worden van degenen, die zich opmaken de vraag te beantwoorden, welke in het begin van dit artikel is gesteld: hoe moeten wij verder en waarheen? Slechts dan zijn zij tot waarlijk constructieve arbeid in staat, kunnen zij voorgaan en anderen de weg wijzen.